№ 20 Փետրվարի 15 (27) 1879 Փետրվարի 15 (27) № 20

ՈՒՐԲԱԹ ՕՐԱԹԵՐԹ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվա՝ 6 ռուբլի

Թերթը հրատարակվում է մեկ անգամ խմբագրատան հետ։

Յուրաքանչյուր գրվում են ուղղակի Տեղեկատ. Բոլոգան „Մշակ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւաւոտեան 10—2 ժամի (Բացի կիրակի և ասն տօներից)։

Յուրաքանչյուր ընդունվում է ամեն ինչ։

Յուրաքանչյուրների համար փակվում են խմբագրանցքը բաժին 2 կոպեկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Մշակ» թերթի բաժանորդներին։ — Ներքին առաջին։ Նոր-Նախիջևանից։ Նոր Ղարաբաղ։ Նոր Խրատագրին։ Նորից բարեկամ։ — Ալ առաջին առաջ։ Գեղեցիկ Տարեգրքի խոստումը հայերի մասին։ «Տարեգրքը հայերի մասին։ — Մշակի հեռագիրներ։ — Յաղագս տարբերութիւնների։ — Ջերմեռանդ։ — Բանաստեղծ։ Մատենագրութիւն։

«ՄԵԱԿԻ» ԹԻՖԼԻՍԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆԸՆԿՊ

Լշրը որ մենք սկսանցինք հրատարակել «Մշակը» մենք շատ բնական էինք գտնում որ թիֆլիսում մեր լրագիրը շատ լավ բաժանորդներ ունէր, որովհետև գիտէինք որ թիֆլիսցի հայը շը գիտէ իր մայրենի լեզուն, մեծ մասամբ ռուսերէն կամ վրացերէն է խոսում։ Այդց մեր բարեկամները մեզ միխիթարում էին ասելով, որ մի քանի տարի չի անցնի, և մեր թէ ազգայոց և թէ ազգիկրանց գպրոցները մեր լրագրութեանը ընթերցողների բաւական մեծ կոնտինգէնտ կը տան....

Անցան եռամ տարիներ։ Այժմ ժամանակամիջոցում թ՞ոչքան և բրիտասարդներ ստացան իրանց ուսումը Ռուսերէն գպրոցում և մեր ծխական գպրոցներում, քանիներ իրանց ուսումը վերջացրին գիմնազիաներում և մասնաւոր ռուսական գպրոցներում, որքան երիտասարդ թիֆլիսցիներ վերադարձան Լազարևեան Ճեմարանից և Դասընթացքներից.... Թ՞ոչքան հայ-ազգասէր արիստոկրատներ բնաջնջեցին մեզ մեր իգական ստուգեարանները.... Այդց այնտ ամենայնիւ «Մշակին» թիֆլիսի բաժանորդների թիւը չէ բազմացել այդ եռամ տարվայ ընթացքում։

Հայոց ուսումնարանների այն բոլոր ազգեցիները և տգաները, որոնք մեր լրագրի հրատարակման սկզբում 10 տարեկան էին, այժմ գարձան 17 տարեկան արիւրդներ և երիտասարդներ, բոլորն էլ հայախոս են,—բայց այնտ ամենայնիւ մեր լրագրի բաժանորդների թիւը չէ աճեցել։

Այ չենք խոսում դրանց վրա, որոնք եռամ տարի առաջ տասը տարեկանից մեծ էին, որոնցից շատերը այժմ արդէն պատկված են և իրանց արդէն երեխաներ ունեն....

Ի՞նչպէս թիֆլիսի հայերի մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածվելու ուսումնարաններն էլ չեն օգնում։

Ի՞նչին վերագրել այդ ամենիմեծ երևոյթը,—մենք բնաբնակ մոլորվում չենք կարող պատասխանել։ Հրևում է որ թիֆլիսցի հայի վրա ազդեցութիւն չէ կարելի ներգործել....

Այս տարվայ մեր թիֆլիսի բաժանորդների մեծ մասն էլ բաւական թիֆլիսցիներ չեն, այլ մեր քաղաքում ապրող տարբերական հայեր են։

Թիֆլիսցու գէպի իր մայրենի լրագրաթերթիւնը անտարբերութեան պատճառը մենք գտնում ենք թիֆլիսցի հայի մի առհասարակ, և եթէ կարելի է ասել ցեղական մի յատկութեան մէջ։ Թիֆլիսցին անտարբեր է գէպի ամեն բան, նրա ուղեղը կամ ի բնէ անընդունակ է խոր մտածողութեան, կամ գաղրած, մաշված է....

Մի փոքրաթիւ պարծանք բացառութեամբ, դայլիկ առհասարակ բոլոր թիֆլիսցի հայերի բազմութեան վրա, մինչև անգամ բարձր ուսում ստացածների վրա,—և գուցէ կը գտնէք մեծ զանազանութիւն թիֆլիսցի և առաջարարազարցի հայերի մէջ։

Թիֆլիսցի հայը ուղեղով գաղրած, մաշված է, երիտասարդ հասակում նա արդէն մտաստարակ էր։ Նա երկար չէ կարող խոսել մի ժամը առարկայի վրա, նա պէտք է ամեն բանի վրա ծիծաղի, ամեն բան ծաղրի, նա ոչինչով չէ կարող երիտասարդի պէս յուզվել, ոգևորվել, նրա հանար չը կան որ և է բարձր գաղափարներ։ Այս ծաղրում է, արհամարհում է այն բոլոր մարդիկներին, որոնք որ և է գաղափարով յուզվում են։

Եթէ մի այն մայրենի լեզուի չիմանալը պատճառ լինէր որ թիֆլիսցին հայերէն չէ կարդում,—այդ գեռ նեղքի կը լինէր։ Այդց թիֆլիսցին առհասարակ ոչինչ չէ կարդում։ Ռուսերէն լեզուով էլ ոչինչ չէ կարդում, ոչ լրագիր, ոչ էլ գիրք։ Նա ուրեմն ոչինչ չէ կարդում իր դիտեցած միակ եւրոպական լեզուով էլ....

Հենց հանար թիֆլիսցի հայ կինը, կամ թիֆլիսցի հայ մարդը կը սառնան ռուսաց անգամ լրագիրներ, որ ցոյց տան, թէ ռուսերէն գիտեն, կը սառնան և Պետերբուրգի «Голосъ» կամ մինչև անգամ «Вѣстн. Европы» ամսագիրը,—բայց կարդա՞ում են նրանք արդեօք իրանց ստացած հրատարակութիւնները,—ասենք չեն ոչ։

Այ չենք խոսում հրատարակվող բազմաթիւ ռուս թերթերը կամ թատրոնական նոր գրքերի մասին։ Դրանց, հասարակ կարող ենք ասել, ոչ մի թիֆլիսցի հայ չէ կարդում։

Այդ առանց տխուր երևոյթը կարելի է վերագրել միմիայն ռուսական դպրոցներին։

Ռուսական դպրոցներ, ռուսական գրքեր, ռուսական թատրոն, ռուսական ամսագրեր, ռուսական ... — ահա թիֆլիսցի հայի ... ։

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՅՏՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

НАРОДЫ ТУРЦІИ. Двадцать лѣтъ пребыванія среди Болгаръ, Грековъ, Албанцевъ, Турокъ и Армянъ.—Дочери и жены консула. Два тома. Перевелъ съ Англійскаго.—С. Петербургъ. 1879.—ԹՈՒՐՔԻՍՏԱՆԻ ԱԶԳԵՐԸ։ Քառասուն տարի կեցուցիչներ Բուլգարների, Յունների, Արքանցիների, Թուրքերի և Հայերի մէջ։—Հեղ. Հիւպատոսի տիկնոջ և դստերաց։—Թարգմանութիւն անգլերէնից։—Ս. Պետերբուրգ, 1879 թուին։

—

Այս վերնագրով հրատարակվեցաւ նորերումս ռուսերէն լեզուով մի գիրք անգլիերէնից թարգմանած։ Ամբողջ գիրքը ունի 450 երես և բաժանված է մի քանի գլուխների վրա։

Խօսելով Թուրքիայի գանազան ազգերի մասին, հեղինակ տիկինը մեծ համակրութեամբ է խոսում բուլգարների վրա, նրանց բնաւորութեան և վարքի ու բարքերի վերաբերեալ։ Բայց

տասարդ թիֆլիսցիներ վերադարձան Լազարևեան Ճեմարանից և Դասընթացքներից.... Թ՞ոչքան հայ-ազգասէր արիստոկրատներ բնաջնջեցին մեզ մեր իգական ուսումնարանները.... Այդց այնտ ամենայնիւ «Մշակին» թիֆլիսի բաժանորդների թիւը չէ բազմացել այդ եռամ տարվայ ընթացքում։

Հայոց ուսումնարանների այն բոլոր ազգեցիները և տգաները, որոնք մեր լրագրի հրատարակման սկզբում 10 տարեկան էին, այժմ գարձան 17 տարեկան արիւրդներ և երիտասարդներ, բոլորն էլ հայախոս են,—բայց այնտ ամենայնիւ մեր լրագրի բաժանորդների թիւը չէ աճեցել։

Այ չենք խոսում դրանց վրա, որոնք եռամ տարի առաջ տասը տարեկանից մեծ էին, որոնցից շատերը այժմ արդէն պատկված են և իրանց արդէն երեխաներ ունեն....

Ի՞նչպէս թիֆլիսցի հայերի մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածվելու ուսումնարաններն էլ չեն օգնում։

Ի՞նչին վերագրել այդ ամենիմեծ երևոյթը,—մենք բնաբնակ մոլորվում չենք կարող պատասխանել։ Հրևում է որ թիֆլիսցի հայի վրա ազդեցութիւն չէ կարելի ներգործել....

Այս տարվայ մեր թիֆլիսի բաժանորդների մեծ մասն էլ բաւական թիֆլիսցիներ չեն, այլ մեր քաղաքում ապրող տարբերական հայեր են։

Թիֆլիսցու գէպի իր մայրենի լրագրաթերթիւնը անտարբերութեան պատճառը մենք գտնում ենք թիֆլիսցի հայի մի առհասարակ, և եթէ կարելի է ասել ցեղական մի յատկութեան մէջ։ Թիֆլիսցին անտարբեր է գէպի ամեն բան, նրա ուղեղը կամ ի բնէ անընդունակ է խոր մտածողութեան, կամ գաղրած, մաշված է....

Մի փոքրաթիւ պարծանք բացառութեամբ, դայլիկ առհասարակ բոլոր թիֆլիսցի հայերի բազմութեան վրա, մինչև անգամ բարձր ուսում ստացածների վրա,—և գուցէ կը գտնէք մեծ զանազանութիւն թիֆլիսցի և առաջարարազարցի հայերի մէջ։

Թիֆլիսցի հայը ուղեղով գաղրած, մաշված է, երիտասարդ հասակում նա արդէն մտաստարակ էր։ Նա երկար չէ կարող խոսել մի ժամը առարկայի վրա, նա պէտք է ամեն բանի վրա ծիծաղի, ամեն բան ծաղրի, նա ոչինչով չէ կարող երիտասարդի պէս յուզվել, ոգևորվել, նրա հանար չը կան որ և է բարձր գաղափարներ։ Այս ծաղրում է, արհամարհում է այն բոլոր մարդիկներին, որոնք որ և է գաղափարով յուզվում են։

Եթէ միայն մայրենի լեզուի չիմանալը պատճառ լինէր որ թիֆլիսցին հայերէն չէ կարդում,—այդ գեռ նեղքի կը լինէր։ Այդց թիֆլիսցին առհասարակ ոչինչ չէ կարդում։ Ռուսերէն լեզուով էլ ոչինչ չէ կարդում, ոչ լրագիր, ոչ էլ գիրք։ Նա ուրեմն ոչինչ չէ կարդում իր դիտեցած միակ եւրոպական լեզուով էլ....

Հենց հանար թիֆլիսցի հայ կինը, կամ թիֆլիսցի հայ մարդը կը սառնան ռուսաց անգամ լրագիրներ, որ ցոյց տան, թէ ռուսերէն գիտեն, կը սառնան և Պետերբուրգի «Голосъ» կամ մինչև անգամ «Вѣстн. Европы» ամսագիրը,—բայց կարդա՞ում են նրանք արդեօք իրանց ստացած հրատարակութիւնները,—ասենք չեն ոչ։

Այ չենք խոսում հրատարակվող բազմաթիւ ռուս թերթերը կամ թատրոնական նոր գրքերի մասին։ Դրանց, հասարակ կարող ենք ասել, ոչ մի թիֆլիսցի հայ չէ կարդում։

Այդ առանց տխուր երևոյթը կարելի է վերագրել միմիայն ռուսական դպրոցներին։

Ռուսական դպրոցներ, ռուսական գրքեր, ռուսական թատրոն, ռուսական ամսագրեր, ռուսական ... — ահա թիֆլիսցի հայի ... ։

Թիֆլիսի բոլոր ազգությունների բոլոր գաղութում է յոթներին, ցոյց տալով նրանց ազգատարությունը. նրանց բազմաթվությունն ընդունակությունները, նրանց սէրը և ձգտումը դէպի ուսումը։ Յոթների մէջ հեղինակը նկարագրում է երբեմն կուսակցութիւնն՝ պատերազմական և առաջնորդում։ Այդ վիճակը ազգությունների ազգեցիկ վրա, մոլորվում ստամբուլցիների ազգեցիկ ազգեցիկ, կարդում է լրագիրներ, բարեշնորհներ, ծանանաւում է ազգային պատմութիւնն հետ, և հաստատված է որ մի որ նոյնպէս ազգասիրում է թիֆլիսցոց յեր տակից, ինչպէս ազգասիրում են յոթները, որոնք —յոթ անգամ յանանց պատմութիւն են կազմում։ Յոթների ընտանեկան կիտանը ամենայնի տիկինը շատ բարեսիրական է հանդիսանում։ Նա հիմնված է յոյն կանանց գեղեցկութեամբ։

Բայց թիֆլիսի ազգությունները նկարագրելով, որոնց ասվում են թիֆլիսցոց տիրապետութեան տակ, հեղինակը բացի նրանց արժանաւորութիւնից, ցոյց է տալիս և նրանց թերի պակասութիւնները։ Այդ պակասութիւնները հեղինակ տիկինը վերագրում է այն տարբերին տգեղ, որ տրամատակ է թիֆլիսցոց ազգությունների մէջ թիֆլիսցոց տիրապետութեան անարդար ընդման շնորհով։

Թիֆլիսի հայերի վրա խոսելով, հեղինակը տխում է կարգ կիրարդ պատմել հայոց պատմութիւնը և յանկարծ այն բոլոր նենգութիւնները

և չարչարանքները որ կրել է հայոց ազգությունը, ուսանելանում է թէ առանձնապէս գարձնում է թէ այդ ազգությունը ստրկանում է և հարատարակ գարձնում։ Այդ վիճակը ազգությունը ստրկանում է թէ այդ ազգությունը գեռ ... գանգատ ունի, ստրկանում հանգամանքներին նայելով թէ թիֆլիսցոց հայերի գաղութները ինչպէս նոյնպէս գեռ ... գանգատում է, բայց հայոց ստրկանում հրատարակութեան մէջ է գանվում, բայց հայոց ստրկանում հրատարակութեան մէջ կայ մի կրկնած գաղ, որ ստրկանում հեռանում է նեղկոյի անգամներին և բոլոր ունի ազգությունի մասին։

Այդպիսի հեղինակը սկսում է նկարագրել հայի կացությունը, ոգին և նրա ցեղական հանգամանքները։ Հայի կացությունը հեղինակը գտնում է յոյներանում և շնորհում, բայց հրամի գիտցությունները և մանաւանդ գրիչը ազգ է գտնում։ Պարսի և Ջիմանիայի հայ կանանց գեղեցկութիւնը նկարագրելուց յետոյ, հեղինակը անցնում է հայոց յատկութիւններին, հայերի, մանաւանդ հայոց գեղեցկի սեռի ստրատիկի սիրուցքաստանում։ Ստամբուլի ազգեր գրելով և նկարագրում անցնելուն հայոց բնաւորութեան կիտանի անշարժութիւնը, հայի ծաղրութիւնը և մի և նոյն մանանակ հայերի, մանաւանդ կանանց սէրը դէպի ստրատիկի փայլը, դէպի նորաձևութիւնները, փայլուն և անհամ գարդերը, դէպի ֆրանսիական մոդաները։

Հայերի ստամբուլցոց գործը, առհասարակ, գեռ շատ սուղ գրութեան մէջ է գտնվում, ստում է

թիֆլիսը կանգնում է ստրատիկի ազգությունների կամ հեղինակների վրա։ Բայց այդ անեսակ գրութիւն, չարաշնորհում է հեղինակը, չի կարող երբեք սենց, ստրատիկ հանգամանքներին նայելով թէն թիֆլիսցոց հայերի գաղութները քիչ նայելով գեռ ... մանաւանդ գաղութների մէջ է գտնվում, բայց հայոց ստրատիկ հրատարակութեան մէջ կայ մի կրկնած գաղ, որ ստրատիկ հեռանում է նեղկոյի անգամներին և բոլոր ունի ազգությունի մասին։

Այդպիսի հեղինակը սկսում է նկարագրել հայի կացությունը, ոգին և նրա ցեղական հանգամանքները։ Հայի կացությունը հեղինակը գտնում է յոյներանում և շնորհում, բայց հրամի գիտցությունները և մանաւանդ գրիչը ազգ է գտնում։ Պարսի և Ջիմանիայի հայ կանանց գեղեցկութիւնը նկարագրելուց յետոյ, հեղինակը անցնում է հայոց յատկութիւններին, հայերի, մանաւանդ հայոց գեղեցկի սեռի ստրատիկի սիրուցքաստանում։ Ստամբուլի ազգեր գրելով և նկարագրում անցնելուն հայոց բնաւորութեան կիտանի անշարժութիւնը, հայի ծաղրութիւնը և մի և նոյն մանանակ հայերի, մանաւանդ կանանց սէրը դէպի ստրատիկի փայլը, դէպի նորաձևութիւնները, փայլուն և անհամ գարդերը, դէպի ֆրանսիական մոդաները։

Հայերի ստամբուլցոց գործը, առհասարակ, գեռ շատ սուղ գրութեան մէջ է գտնվում, ստում է

զեղի բնական անընդունակությունն ստիպեն կիրպով աշխատելու, ուզեղով անընդհատ մտածելու, կամ ուզեղի հիանալու գրությունը, հասակից առաջ կատարելապես մաշված լինելուն....

Մեր խոսքերի նշանակությունը վերջանելու համար թո՛ղ հաստատեն մեր բոլոր ուսումնարանների մեջ վիճակագրական հետազոտությունները և կը տեսնեն որ մեր բոլոր թե ազգային-հոգևոր և թե պետական երկու տեսակ գպրոցներում թիթիզիացի հայ երեխաները, հանճարելով ստորական հայ աշակերտների հետ, ոչ թե միայն ամենից վատ գիտեն իրանց մայրենի լեզուն, և թիշտամատոր են վերաբերվում դեպի հայերէնը, բայց և. ամենայնիվ ընկած, ամենածույլ, ամենասիրտին, ամենաանընդունակ աշակերտներն են։

Այդ ուրեմն պէտք է լինի ուշադրի մի ժառանգական թուլություն։

Առաջարկում ենք այդ խնդիրը մեր բժշկներին հետազոտելու համար։

Բուրգ դրանք կը գտնեն որ այդ մեռաւոր ապառման պատճառը այն է որ թիթիզիացիները միշտ պատկվում են միմեանց մեջ և. չեն կարում առուստական կապերը ստորական հայերի հետ, այսպիսով նոր սերունդը, լսանի գնում է, ուռելի և ուռելի իր մեռաւոր ընդունակությունների ոյժը կորցնում է։

ՆԵՐԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՎԱՆԻՑ

Փետրվարի 9-ին

Ցարա Նոր Ռուսաստանի ուղղությամբ մի ձեր ցարդին ֆրանսիական «Temps» լրագրից թարգմանած մի յոդուած կ. Պոլսի մեր հայրենակցաց ընկերությանն մասին։

Եթէ մի սառուցեալ ոչոյանի էնրամ հանգամանքներ խոսում է մեր սառնամանդի ապրելու հրամանագրերի վրա, ուրեմն քանիպատանի պարտ ենք մենք թիկունքս տիրել նոցա և յանձնարարել նոցա ապրելու գործին։ Ռուսաստանի հայրենիքի քաղաքներից, թեպետ որ գտնվում ենք «Մշակի» մեջ, ապրելն չատերը հիմնական նպատակ հասցնելն մեր հնարաւոր թարգմանիներին, և սառնարար չը կաց որ թեպետ ունենք պարտքեր նոցա վրա մեր հանգամանքի նշանակությունը մեր ժողովրդի մեջ, ապրեան ես մեր ապրելիների ոչանգամությունը կամի։ Մեր յարգելի նոր-նախիջեւանցիք սառնարն ոչ մի նշանով ցույց չը տուին, որ նոցա սրտին էլ մտնի և տենչի մի քան է արդյունաբերել և ոչ լոկ քառերով նպաստաւոր հանդիսանալ հայասառանի խորհրդարանում յոյս սառարելու։ Ջանապիր գործիներին։ Թեպետ նոցա ասեն, թէ ոչո սառի սառաց չեն նէ։ մեր ծարիքեր ունենան գանդաան բարեկեցությանի հանգանակությունից մասնակցելու, և ապրեն հշմարիտ է։ Բայց ապիտանությունը յուսանք որ ուր խնդիրը մի ապրի թարգանան գնում ու մասնաւոր վրա է, ապանաց գեռուն հաշտարանությունը չի նկեր, Աստաանեան և քամի սեռանդությունը քան չանիս կարարությունը ապրում է ապրոր թիրարանքի հայի սառը պարտաւորությունը, նրբ նա լոկ թէ ապիտանաւոր գործ մի վերարանան ընկերությունն։

Փ. Վարդանեան

ՆԱՄԱԿ ՂԱՐԻՍԻՑ

5 փետրվարի

Ամրողջ երկու շաբաթ է որ Ղարսի բնակիչները զբաղված են ազգությունների բնակարանների գրաքննությամբ։ Փետրվարի առաջին օրում հասարակությունը Ղարսի Հանանի գլխաւորական հանգանակության գրասենյակում 200 շուրջ անձինք քաղաքի ազգաբնակությունն կազմից ընտրված պատգամաւորները քաղաքապետարանում ընտրեցին վեց անձինք մշակներ—քաղաքացիներ մոգոնից։ Սոցանից 3-ը առնվեցան են, 1-ը հայ լուսաւորչական, 1-ը հայ կաթոլիկ և 1-ը յոյն։ Այս անձինքը հաստատուն կոչումից վերցրած են մեծ համարությունն և գեռ չը քաղաքացիական հաստատությունքեան մեջ ամենայն հաստատությամբ ընտրված էին. քանի-սաւորությունները։ Հայերի ուսման գործի վրա խոսելով, անցյալուն հանգանակը վերջացնում է իր խոսքը հնանոց քաղաքով։ Ամբողջ գեռ շատ մասնաւորական ֆունդեր, ինչպես որ հրկու տեսակ հայերի մեջ, ազգաբանաց և մասնաւորներց, որոնք յաճախ են ազգ ազգերն, մասնաւոր հայի բնաւորությունեան առանձնությունների, մասնաւոր էլ հանգամանքների շնորհավ։

Գիրքի ուրիշ գլուխներում խոսվում է հայոց գրականության ուսումնարանների, քարոզ ու վարժարանների, ինչպես, ոգնական, հայերի մեջ հարգանքի հանգիստները և այլն և այլն։

Հայոց ազգությունն հանգիստ գիրս պատմական հայոց ազգը գտնելու յանում, հանգիստը ունենում է մեր հանգիստ. կարգավորիչությունեան և ազգ. նեղությունքեանը և սիրում է մանրամասնորեն պատմել այն քայլը հրկիպատասխանությունները որոնց, ազգերն վարում. Ռազմական հայ-լուսաւորչական. հանի և հայ-կաթոլիկների մեջ։ Ամենասիրած հայ-լուսաւորչականների մեջ և թիթիզիացի հայ-կաթոլիկների մեջ ազգաբանքեանի և մասնաբանքեանց, որոնք յաճախ են ազգ ազգերն, մասնաւոր հայի բնաւորությունեան առանձնությունների, մասնաւոր էլ հանգամանքների շնորհավ։

Գիրքի ուրիշ գլուխներում խոսվում է հայոց գրականության սակրությունների, քարոզ ու վարժարանների, ինչպես, ոգնական, հայերի մեջ հանգիստների